

TIKROSIOS VERTĖS SAMPRATA LIETUVOJE

Kristina Rudžionienė

Vilniaus universitetas

Anotacija

Apskaitoje nebeužtenka taikyti dvejetainį įrašą, registruoti visas ūkines operacijas ir ūkinius įvykius įsigijimo savikaina, bet reikia ir pasitelkti kitokių būdų, kad teisingai būtų pateikta įmonės finansinė būklė, veiklos rezultatai, pinigų srautai. Reikia pažymėti tikrosios vertės būdą, kuris paskutinį dešimtmetį tapo ypač populiarius pasaulyje, siekiant suvienodinti Tarptautinius apskaitos standartus su JAV apskaitos taisyklėmis. Visgi tikroji vertė teisingiausiai atsispindi tik tokioje rinkoje, kuri veikia tobulos konkurencijos sąlygomis, o tai realybėje sunkiai pasiektina. Todėl pasaulyje diskutuojama, kokia vertė geriausiai atitinka tikrąją vertę: dabartinė vertė, pakeitimo kaina ar realizavimo vertė. Lietuvos teisės aktuose tikrosios vertės sampratos formulavimas perimtas iš TAS. Lietuvoje, kaip ir TAS, tikrosios ir gryniosios galimo realizavimo vertės būdai yra atskirti, tačiau kartu nustatytas gryniosios galimo pardavimo kainos būdas, kuris iš principo reiškia tą patį, tik taikomas kitais atvejais. Viešojo sektoriaus apskaitoje nustatyti kiek kitaip pavadinti, tačiau reiškiantys tą patį įvertinimą būdai, o realizavimo vertė pagal prasmę atitinka tikrąją vertę.

Prasminiai žodžiai: tikroji vertė, įvertinimas, istorinė kaina.

Ivadas

Apskaitoje nebeužtenka taikyti dvejetainį įrašą, registruoti visas ūkines operacijas ir ūkinius įvykius įsigijimo savikaina, bet reikia pasitelkti ir kitokių būdų, kad finansinėse ataskaitose būtų teisingai pateikta įmonės finansinė būklė ir veiklos rezultatai, pinigų srautai. Siekiant šio tikslo, svarbu tinkamai taikyti apskaitos standartus (tarptautinius apskaitos standartus (toliau TAS) arba Verslo apskaitos standartus (toliau VAS) įmonėms, Viešojo sektoriaus apskaitos ir finansinės atskaitomybės standartus (toliau VSAFAS) biudžetinėms įstaigoms), pagal kuriuos taikomi ir įvairūs finansinių ataskaitų elementų įvertinimo būdai. Vienas jų — tikrosios vertės būdas, kuris paskutinį dešimtmetį tapo ypač populiarius pasaulyje, siekiant suvienodinti TAS su JAV apskaitos taisyklėmis. Taigi aktualu išanalizuoti tikrosios vertės sampratą apskaitos teorijoje bei pasauliniame ir Lietuvos reglamentavime.

Konkrečių įvertinimo būdų sampratos, jų naudojimas pagal TAS bei JAV apskaitos taisykles nagrinėtas daugelio užsienio autorių (Glautier, Underdown, 1994; Hendriksen, Van Breda, 2000; Schroeder ir kt., 2001; Khurana, Kim, 2003; Riahi – Belkaoui, 2004; Radebaugh ir kt., 2006; Godfrey ir kt., 2006; ir kt.). Lietuvos mokslininkai (Ivanauskienė, 2006; Mackevičius, 1994, 2006; Bagdžiūnienė, 2007; Bukevičius, Žaptorius, 2009; ir kt.) taip pat apžvelgia pagrindinius finansinių ataskaitų elementus bei jų įvertinimo būdus pagal Lietuvos apskaitos standartus, tačiau platesnės analizės apie kiekvieną įvertinimo būdą nėra atlikta.

Tyrimo objektas — tikrosios vertės samprata.

Tyrimo tikslas — ištirti tikrosios vertės sampratos esmę Lietuvos apskaitą reguliuojančiuose teisės aktuose ir iškelti kylančias problemas.

Tyrimo metodai. Atlikta loginė tikrosios vertės sampratos, pateiktos mokslinėje literatūroje ir apskaitos standartuose, analizė, taikomi palyginimo ir sintezės metodai. Tikrosios vertės samprata nagrinėjama pasitelkiant teisės aktų turinio analizę.

Tikrosios vertės samprata apskaitos teorijoje

Tikrajai vertei apibrėžti vartojamas angliškasis terminas „*fair value*“. Žodis „*fair*“ reiškia *teisingas, nešališkas*. Šis terminas, tiksliau nei lietuviškasis, apibrėžia visą šio įvertinimo būdo esmę.

Tikrosios vertės koncepcija apskaitoje paremta rinkos pusiausvyros su tobula konkurencija paradigma (Barth, Landsman, 1995). Šį teorinį idealą sudaro tokios sąlygos: vienodi visų rinkos dalyvių lūkesčiai, visų prekių prieinamumas, sandėrių sudarymo išlaidų ir mokesčių nebuvimas, kapitalo rinkose vienodos palūkanų normos investuojamiems ir skolinamiems pinigams egzistavimas. Esant šioms sąlygoms, tikroji turto vertė yra jo rinkos objektyvi vertė. Ji yra turto mainų pusiausvyros rinkoje pagrindas. Tuomet nustatyti tikrąją turto vertę yra lengva, nes tai tiesiog rinkos kaina, kuri nepriklauso nuo individualių sąlygų konkrečioje įmonėje. Visgi tokios idealios sąlygos realybėje neegzistuoja — įmonės veikia rinkose, kurios nėra tobulos, veikiančios tobulos konkurencijos sąlygomis. Pavyzdžiui, prekių pirkimas ir pardavimas neišvengiamai susijęs su papildomomis išlaidomis, rinkos dalyviai moka skirtingus mokesčius, turi skirtingus lūkesčius ir galimybes investuoti bei skolintis kapitalą (Olbrich, Brösel, 2007). Esant šioms sąlygoms nei rinkos pusiausvyra, nei objektyvi rinkos vertė neegzistuoja. Vadinasi, tikroji vertė gali būti apibrėžta ne kaip konkreti, o tik kaip apytikslė (Barth, Landsman, 1995). Kaip matyti, tikrosios vertės šalininkai remiasi tam tikru pasaulio suvokimu, kuris yra teoriškai patrauklus, darnus, supaprastintas (Whittington, 2008), ir tai tinka kalbant teoriniu lygmeniu, bet ne taikant praktiškai. Todėl teoriniai samprotavimai apie tikrąją vertę yra intuityvūs ir supaprastinti, o tai apsunkina jos naudojimą apskaitoje.

Tradicinę apskaitos sistemą aprašė ir gynė Ijiri (1971) teigdamas, kad istorinių kainų apskaita buvo principinė apskaitos metodologija keletą šimtmečių. Jis tvirtina, kad istorinių kainų vertinimas yra vienintelis, dvejetainiu įrašu paremtas, vertinimo metodas, kuris reikalauja, kad kiekvienas įmonės išteklių pasikeitimas būtų

užregistruotas apskaitoje. Toks įvykių fiksavimas pats savaime lemia pagrindinių apskaitos tikslų — patikimumo ir objektyvumo — pasiekimą.

Istorinių kainų naudojimas tradicinėje apskaitos sistemoje pasižymi tuo, kad turtas ir išpareigojimai vertinami istorine kaina — įsigijimo savikaina — suma, kurią reikėjo sumokėti praeityje, įgyjant turtą ar išpareigojimus. Informacija apie istorines kainas pagrįsta įmonės viduje esančiais duomenimis apie praeities įvykius, o į dabartinius išorinės rinkos duomenis neatsižvelgiama (Khurana, Kim, 2003). Tokia išbandyta laiko sistema gyvuoja šimtmečius nuo tada, kai ją XV amžiaus pabaigoje aprašė L. Pačiolis. Tačiau visų ūkinių operacijų įvertinimas pradine verte yra pateisinamas tik esant stabilioms kainoms, kadangi toks įvertinimas atspindi realią būklę ir rezultatus, kuriuos galima palyginti ir patikrinti, o keičiantis kainoms, operacijų įvertinimas pradine verte gali iškreipti tikrą finansinę firmos būklę, jos turimus išteklius ir veiklos rezultatus (Mackevičius, 1994). Anot Glautier, Underdown (1994), tai ypač aktualu vertinant ilgo naudojimo turtą, nes vertinimas pradine verte dažniausiai lemia jo vertės sumažėjimą, tokiu būdu sumažinant galimybes gauti ilgalaikius kreditus. Trumpalaikio turto įvertinimas įsigijimo kaina gali lemti išlaidų sumažėjimą ir apmokestinamojo pelno padidėjimą. Taip pažeidžiamas pajamų ir sąnaudų ryšio principas, o to padariny — iškreipiami rentabilumo, kapitalo grąžos ir kiti rodikliai. Taigi įmonės, kurios tvarkydamos apskaitą naudoja tik istorines kainas, savo finansinėse ataskaitose parodo ne tikrą, bet rinkos sąlygų neatitinkančią būklę, išteklius bei veiklos rezultatus. Norint išsiaiškinti, kokią įtaką rinkos pokyčiai daro apskaitos duomenims, ir siekiant apsisaugoti nuo „netikros“ įmonių finansinės informacijos, išsivysčiusiose rinkos šalyse naudojami specialūs metodai.

Taikytinų vertinimo metodų klausimai iškilo 1960–1970 metais, kai buvo didelė infliacija. Tuomet JAV standartus leidžianti organizacija FASV (angl. FASB) formulavo konceptualią apskaitos sistemą, kuri buvo geras pavyzdys ir kitoms šalims bei TAS Komitetui. Tuo metu pagrindinės diskusijos buvo, ar kainų pokyčiai turi būti atspindėti įmonių finansinėse ataskaitose. Kitaip tariant, buvo keliamas klausimas, ar istorinės kainos yra geresnės už tam tikras dabartinės vertės atmainas. Šiose diskusijose senosios istorinių kainų sistemos šalininkai, perėmę platesnį valdymo požiūrį, ginčijosi su dabartinės vertės šalininkais, kurie pritarė sprendimams dėl naudingos informacijos paruošimo. Tuo metu JAV ir TAS konceptualiose sistemose buvo priimta, kad informacijos naudingumas priimamiems sprendimams ir valdymui nėra du skirtingi tikslai, o valdymo poreikiai reikalauja savalaikės informacijos apie finansinę būklę, kuri vis dėlto geriau būtų atspindėta naudojant dabartinės vertės (Whittington, 2008).

Anot Glautier, Underdown (1994), Hendriksen, Van Breda (2000), Schroeder ir kt. (2001), Riahi-Belkaoui (2004), Radebaugh ir kt. (2006), Godfrey ir kt. (2006), produkcijos našumo palaikymo koncepcija reikalauja, kad turtas ir išpareigojimai būtų išreikšti dabartine verte. Dabartinė vertė gali būti apskaičiuojama pagal:

- kapitalizaciją arba dabartinės vertės metodu;
- dabartinę įsigijimo (pakeitimo) kainą;
- dabartinę realizavimo kainą arba
- šių trijų metodų kombinaciją.

Todėl praeitame šimtmeetyje, didelės infliacijos metu, siekiant nurodyti, kaip kuo tiksliau reikėtų įvertinti įmonės turtą ir išpareigojimus, buvo sukurtos normatyvinės teorijos: dabartinės vertės apskaita, dabartinės įsigijimo (pakeitimo) kainos apskaita, realizavimo vertės apskaita bei bendrųjų kainų pokyčių apskaita. Tačiau bendrųjų kainų pokyčių apskaita nepasiteisina išsivysčiusiose Vakarų šalyse dėl sumažėjusios infliacijos. Pastaraisiais metais stebimas didėjantis kitų dabartinių verčių teorijų tam tikrų idėjų diegimas į apskaitos standartus, ypač finansinių instrumentų apskaitoje (39 TAS), taip pat biologinio turto apskaitoje (41 TAS).

Konverguojant TAS su JAV apskaitos taisyklėmis labai aktualu įvertinti ir JAV standartų leidėjo FASV poziciją. FASV (2000) paskelbė, jog jos ilgalaikis tikslas yra nustatyti, kad finansinės būklės ataskaitoje visas turtas ir išpareigojimai būtų atspindėti tikrąja verte, o ne istorine kaina. FASV teigia, kad finansinio turto ir išpareigojimų tikroji vertė pateikia labiau patikimą ir suprantamą informaciją negu istorinės kainos: „finansinių ataskaitų vartotojams labiau aktuali tikroji vertė negu įsigijimo kaina, kadangi tikroji vertė atspindi dabartinį įmonės finansinio instrumento pinigų ekvivalentą. Įvertinant laiko tėkmę, istorinės kainos tampa nereikšmingos, norint nustatyti įmonės likvidumą ar mokumą“ (FASB, 1998).

Taigi XX amžiaus antroje pusėje susiklosčiusios ekonominės sąlygos lėmė poreikį koreguoti istorinių kainų apskaitą. Ankstyvosios apskaitos teorijos pristatė keletą alternatyvų šio poreikio sprendimui praktikoje. Atsiradę įvertinimo metodai pamažu įdiegiami į apskaitos standartus, ypač pastaruoju metu ir ateityje.

Tikrosios vertės samprata tarptautiniame apskaitos reglamentavime

Suvenodinant TAS su JAV apskaitos taisyklėmis, standartus leidžiančių institucijų ginčų dėl tikrosios vertės reglamentavimo pobūdis pasikeitė (Whittington, 2008), t. y. sprendžiamas klausimas, kuri dabartinė vertė turi būti naudojama tikrajai vertei nustatyti: dabartinė įsigijimo (pakeitimo) kaina ar realizavimo vertė. Pastaruoju metu standartų leidėjai vartoja terminą „tikroji vertė“, kalbant apie dabartinę rinkos vertę: „*Tikroji vertė yra suma, už kurią gali būti apsieista turtu tarp nesusijusių šalių, ketinančių pirkti (parduoti) turtą arba užskaityti tarpusavio išpareigojimą*“ (16 TAS). Šis apibrėžimas atitinka ir dabartinę įsigijimo (pakeitimo) kainą,

ir realizavimo vertę, ir visai neįvertina sandorio išlaidų, pavyzdžiui, grynoji realizavimo vertė (pardavimo kaina minus pardavimo išlaidos — suma, kurią gaus pardavėjas). Šie dviprasmiškumai pašalinti JAV išleistame SFAS 157 (FASB, 2006), kur „tikroji vertė — kaina, kuri bus gauta pardavus turtą ar apmokėjus išipareigojimą įprastame sandoryje tarp rinkos dalyvių įvertinimo dieną“ (SFAS 157, 2006). Taigi šioje sąvokoje tikroji vertė yra realizavimo kaina, gaunama už parduotą turtą, kai sandorio išlaidos jau atimtos („suma“ pakeista „kaina“). Be to, nuoroda į rinką, o ne į sandorio šalis akcentuoja reikalavimą įvertinti ne įmonės specifiką, bet apskritai hipotetinę geriausią rinkos kainą, o ne kainą, kurią faktiškai galima gauti konkrečioje įmonėje (Whittington, 2008).

2-asis TAS taip pat labai aiškiai nurodo skirtumą tarp tikrosios ir realizavimo vertės: „Grynoji galimo realizavimo vertė rodo grynąją sumą, kurią ūkio subjektas pardavęs atsargas tikisi gauti įprastinės savo veiklos metu. Tikroji vertė atspindi sumą, už kurią rinkoje gali būti apsieista tomis pačiomis atsargomis tarp nusimanančių ir ketinančių pirkti arba parduoti pirkėjų ir pardavėjų. Pirmoji vertė yra priskiriama konkrečiam ūkio subjektui, antroji — ne. Atsargų grynoji galimo realizavimo vertė gali būti nelygi tikrajai vertei atėmus pardavimo išlaidas“.

Taigi naujas apibrėžimas ir naujas reglamentavimas performulavo problemą nuo svarstymų, kaip reikia vertinti turtą: istorine verte ar tikrąja verte, iki diskusijų apie tai, kurią vertę naudoti vertinimui: dabartinę įsigijimo (pakeitimo) kainą ar realizavimo vertę. Taip pat atskiria tuos, kurie vertina konkrečios įmonės specifikos ypatumus ir tuos, kurie teikia pirmenybę hipotetinėms rinkos kainoms (Whittington, 2008).

Anot King (2006), profesionalių vertintojų tikroji vertė dar dažnai vadinama išplėstu pavadinimu — tikrąja rinkos verte. Ši vertė parodo, už kiek būtų galima parduoti tam tikrą turtą, jei jis būtų pasiūlytas atviroje aktyvioje rinkoje. Tačiau vis dažniau verslininkai nori žinoti tikrąją savo turto ar išipareigojimų vertę be bandymų juos parduoti rinkoje, todėl profesionalių finansų analitikų darbas — tiksliai ir teisingai įvertinti konkrečius finansinės atskaitomybės straipsnius tikrąja jų verte.

Pasak Khurana, Kim, (2003), tikroji vertė paremta įvertintomis dabartinėmis kainomis, todėl gali kilti patikimumo problemos, pavyzdžiui, jeigu turi būti nustatyta kai kurių finansinių instrumentų, kuriais neprekiuojama rinkoje, tikroji vertė, tai įvertinimo prielaidos gali žymiai sumažinti vertės patikimumą. Ronen (2008) teigia, kad vertinimas yra pakankamai subjektyvus ir labai jautrus įvairioms daromoms prielaidoms. Turto vertinimo tvarką įmonėje nustato vadovas, tad ir įvairios daromos įvertinime prielaidos turi būti numatytos apskaitos politikoje. Kai įmonėje atlikta įvertinimą tikrina auditoriai, vertintojai, jie remiasi savo prielaidomis, ir galutinė vertė gali žymiai skirtis, tuomet kyla patikimumo problemos.

Olbrich, Brösel, (2007) teigimu, standartų leidėjai puikiai supranta faktą, kad tikroji vertė gali būti tik apytikslė, kadangi neegzistuoja efektyvios rinkos, todėl šią problemą sprendžia standartuose tiksliai nusakdami, kaip šis įvertinimo metodas turi būti naudojamas. Nepaisant to, vieningo požiūrio iki šiol nėra, nes kiekvienas tarptautinis standartas nustato skirtingus tikrosios vertės apskaičiavimo ypatumus. Tai atsitiko dėl daugybės tikrosios vertės nustatymo požiūrių bei skirtingų rinkos, veikiančios netobulos konkurencijos sąlygomis, apibūdinimų (pavyzdžiui, sandorių išlaidų, mokesčių ar įmonės pardavimų susitarimų).

2006 metais JAV išleistas standartas, bendrai nustato tris konkrečius tikrosios vertės taikymo lygius:

- 1) pirmiausiai taikomos aktyvios rinkos kainos identiškam turtui ar išipareigojimams;
- 2) įvertinamos hipotetinės rinkos kainos panašiam turtui;
- 3) įvertinama visa prieinama informacija, apimanti ir pačios įmonės duomenis.

Kaip matyti, pirmiausiai stengiamasi vertinti turtą aktyvios rinkos kainomis, t. y. kuo objektyviau. Jeigu nėra tokio turto aktyvios rinkos, tuomet įmonė turi rinktis įvertinimą su tam tikromis prielaidomis. Jeigu tik įmanoma, skatinama tikrąją vertę nustatyti remiantis tikėtinomis panašaus turto kainomis rinkoje. Šiuo atveju vertės tikslumas priklauso nuo surinktos informacijos ir darytų prielaidų. O trečiasis tikrosios vertės nustatymo lygis yra pats subjektyviausias. Panašus tikrosios vertės nustatymo proceso reglamentavimas turi atsirasti ir TAS.

Tikroji vertė Lietuvos apskaitos reglamentavime

LR Įmonių finansinės atskaitomybės įstatymas (2001) ir LR Viešojo sektoriaus atskaitomybės įstatymas (2007) bendrais bruožais nustato įmonių ir biudžetinių įstaigų turto, finansavimo sumų ir išipareigojimų įvertinimo taisykles. Šiuose įstatymuose reikalaujama, kad įmonės, sudarydamos finansines ataskaitas, turtą, nuosavą kapitalą (finansavimo sumas) ir išipareigojimus įvertintų vadovaudamosi bendraisiais apskaitos principais ir VAS, o biudžetinės įstaigos — VSAFAS. Nuo bendrųjų apskaitos principų ir nuo VAS, VSAFAS tam tikrais atvejais galima nukrypti, jeigu pagal VAS, VSAFAS ir bendruosius apskaitos principus parengtos finansinės ataskaitos tikrai ir teisingai neatspindi turto, nuosavo kapitalo (finansavimo sumų), išipareigojimų, pajamų ir sąnaudų.

Tikrosios vertės terminas atsiranda tik apskaitos standartuose: 1-ajame VAS (2006) ir 1-ajame VSAFAS (2007), kur išvardijami ir apibrėžiami visi standartuose taikomi įvertinimo būdai. Tiek privataus, tiek viešojo sektoriaus apskaitos standartų sistemose tikroji vertė apibrėžta vienodai: „tikroji vertė — tai suma, už kurią gali būti apsieista turtu ar paslaugomis arba už kurią gali būti įskaitytas tarpusavio išipareigojimas tarp nesusijusių šalių, kurios ketina pirkti arba parduoti turtą arba įskaityti tarpusavio išipareigojimą“. Taigi tikroji vertė Lietuvoje taip pat turi atitikti šiuos kriterijus:

- 1) šia verte galima apsiukeisti turtu (paslaugomis) ar užskaityti įsipareigojimą;
- 2) keistis turtu ar užskaityti įsipareigojimą turi nesusijusios šalys ir neprivertinai.

1 lentelė. Kai kurių įvertinimo būdų apibrėžimų privačiajame ir viešajame sektoriuje palyginimas (sudaryta autorės pagal 1 VAS (2006); 1 VSAFAS (2007), Rudžionienė, K. (2009))

Įvertinimo būdas	VAS	VSAFAS
Įsigijimo savikaina	kai turtas įvertinamas įsigijimo metu sumokėto atlygio tikrąja verte, o įsipareigojimais — gautina arba mokėtina pinigų ar pinigų ekvivalentų suma, kurią numatoma gauti ar sumokėti esant normalioms verslo sąlygoms.	Sumokėta ar mokėtina pinigų ar pinigų ekvivalentų suma ar kito mainais atiduoto ar sunaudoto turto vertė įsigyjant ar pasigaminant turtą.
Grynoji galimo realizavimo vertė	kai turtas įvertinamas pardavimo kaina esant įprastoms verslo sąlygoms, atėmus įvertintas produkcijos gamybos užbaigimo ir pardavimo išlaidas.	<i>Grynoji realizavimo vertė</i> — įprastinės veiklos metu įvertinta turto pardavimo kaina, atėmus įvertintas turto vieneto gamybos baigimo ir įvertintas turto pardavimo, perleidimo ar mainų išlaidas.
Grynoji galimo pardavimo kaina	kai turtas įvertinamas pardavimo kaina esant įprastoms verslo sąlygoms, atėmus galimas pardavimo išlaidas.	<i>Realizavimo vertė</i> — registruojant turtą nurodoma pinigų arba pinigų ekvivalentų suma, kurią galima gauti įprastai pardavus jį esamomis rinkos kainomis, o įsipareigojimų — nediskuotuota jų įvykdymo suma, kurios prireiktų įsipareigojimams įvykdyti normaliomis verslo sąlygomis.

Išanalizavus kai kurių įvertinimo būdų apibrėžimus Lietuvos įmonių apskaitos reglamentavime pagal VAS, galima teigti, kad Lietuvoje, kaip ir TAS, atskirti tikrosios ir grynosios galimo realizavimo vertės būdai, tačiau kartu nustatytas grynosios galimo pardavimo kainos būdas, kuris iš principo reiškia tą patį, kaip grynoji galimo realizavimo vertė, tik taikomas kitais atvejais. Pagal prasmę dviejų labai panašiai apibūdintų būdų — grynosios galimo realizavimo vertės ir grynosios galimo pardavimo kainos — vartojimas neturi prasmės. Tokio būdo nėra ir tarptautiniame reglamentavime.

Viešojo sektoriaus apskaitoje nustatyti kiek kitaip pavadinti, tačiau reiškiantys tą patį, įvertinimo būdai, o realizavimo vertė pagal prasmę atitinka tikrąją vertę. Taigi irgi yra įvardinti du įvertinimo būdai, kurie pagal prasmę reiškia tą patį.

Be to, 12-ajame VAS vartojamas terminas, kuris nelaikomas įvertinimo būdu — „perkainota vertė“, kuris pagal prasmę visiškai atitinka turto tikrąją vertę. Tame pačiame standarte reglamentuojant investicinį turtą nustatomi du alternatyvūs jo apskaitos būdai: įsigijimo savikainos ir tikrosios vertės, o visam kitam ilgalaikiam materialiajam turtui palikti apskaitos būdai: įsigijimo savikainos ir perkainotos vertės. Perkainotą vertę reikėtų vadinti jos tikru pavadinimu — tikrąja verte. Šis termino vartojimo nesusipratimas išspręstas 12-ajame viešojo sektoriaus apskaitos ir finansinės atskaitomybės standarte.

Turto įsigijimo metu dažniausiai tikrąją vertę atitinka jo įsigijimo savikaina, nes turtą perkame nesusijusių šalių aktyvioje rinkoje. Visgi vėliau, naudojant turtą, tikroji jo vertė gali keistis, todėl norint finansinėse ataskaitose tikrai ir teisingai atspindėti finansinę būklę ir rezultatus, dažnai tenka peržiūrėti turto vertę ir pakoreguoti įsigijimo savikaina registruojamo turto vertę, kaip tai nustatyta apskaitos standartuose. Tačiau, kaip tai padaryti, nurodyta tik 1-ojo VAS „Finansinė atskaitomybė“ metodinėse rekomendacijose, kurios nelaikomos teisės aktu, nes neskelbiamos „Valstybės žiniuose“. Jose nurodyta, kad „nustatant turto ar įsipareigojimo tikrąją vertę, reikėtų laikytis tokio jos nustatymo būdų eiliškumo:

- pagal rinkos kainą, paskelbtą aktyviojoje rinkoje. Pirmiausia patikrinama, ar nėra to turto ar įsipareigojimų aktyviosios rinkos, kurioje galėtų būti skelbiama jo rinkos kaina. Aktyvioje rinkoje paskelbta rinkos kaina yra geriausias tikrosios vertės įrodymas. Taip dažniausiai nustatoma rinkoje kotiruojamų vertybinių popierių tikroji vertė;

- pagal kitų rinkų kainą. Jei aktyviosios rinkos nėra, patikrinama, ar nėra kitokių rinkų, kuriose yra parduodamas panašus turtas ar įsipareigojimas, vykdomi panašūs sandoriai. Pvz., nekilnojamojo turto tikroji vertė gali būti nustatoma pagal tame rajone parduodamų panašių pastatų siūlomą kainą, automobilių — pagal panašių modelių automobilių kainą, skelbiamą masinės informacijos priemonėse;

- pagal kainą, nustatytą nepriklausomo eksperto. Turto ar įsipareigojimo vertei nustatyti taip pat gali būti samdomi nepriklausomi turto ir verslo vertintojai;

- pagal vertinimo metodą, kuriam naudojamus duomenis galima patikimai įvertinti, nes jie gaunami iš aktyviosios rinkos. Jeigu nėra turto ar įsipareigojimų aktyviosios ir kitų rinkų, jų tikrųjų verčių neįmanoma nustatyti, įmonė tikrąją vertę nustato naudodama vertinimo metodą. Vertinimo metodo tikslas — nustatyti, kokia būtų turto ar įsipareigojimo kaina tikrosios vertės nustatymo dieną, kai sudaromas sandoris tarp nesusijusių šalių, esant įprastoms verslo aplinkybėms. Vertinimo metodas apima naujausius sandorius (jeigu įmanoma) tarp nusimanančių ir nesusijusių šalių, nuorodą į kito, iš esmės panašaus, turto ar įsipareigojimo dabartinę tikrąją vertę, diskontuotų pinigų srautų analizę. Jeigu egzistuoja vertinimo metodas, kurį rinkos dalyviai įprastai naudoja turtui ar įsipareigojimui įkainoti, ir yra įrodyta, kad pagal šį modelį gaunami patikimi kainų iš realių

rinkos sandorių įvertinimai, tada reikėtų naudotis šiuo metodu. Įmonė turėtų periodiškai tikrinti vertinimo metodą ir įvertinti jo patikimumą, naudodama kainas iš bet kokių stebimų dabartinių rinkos sandorių su panašiu ar tokiu pačiu turtu, ar įsipareigojimu arba kainas, pagrįstas bet kokiais stebimos rinkos duomenimis“ (1 VAS metodinės rekomendacijos, 2006).

Taigi Lietuvoje, kaip ir JAV, nustatyta pakankamai aiški tikrosios vertės apskaičiavimo metodika, pirmiausiai renkantis pačius objektyviausius jos nustatymo būdus, o tik jų nesant, galima taikyti individualius ekspertų ar metodų būdus, kurie yra labiausiai subjektyvūs. Šia prasme tikrosios vertės taikymo reglamentavimas Lietuvoje nenusileidžia pasaulinėms tendencijoms, tačiau galėtų būti reglamentuotas teisės aktu, kuris būtų nenuginčijamas.

Viešojo sektoriaus apskaitos standartuose šis reglamentavimas teisiniu požiūriu išspręstas geriau, nes VSAFAS neturi metodinių rekomendacijų ir tiesiogiai 17-ajame VSAFAS: „Finansinis turtas ir finansiniai įsipareigojimai“ nustatyta, kad „finansinio turto tikroji vertė nustatoma remiantis kainomis, paskelbtomis aktyviojoje rinkoje paskutinę ataskaitinio laikotarpio dieną. <...> Jeigu finansiniu turtu aktyviojoje rinkoje neprekiaujama, jo tikroji vertė gali būti nustatoma pagal:

- 1) eksperto pateiktą pagrįstą įvertinimą, kuriame nurodyta tam tikro viešojo sektoriaus subjekto finansinio turto vertė, arba
- 2) komercinius ar kitus pasiūlymus, gautus iš kelių pirkėjų, pageidaujančių įsigyti finansinio turto, arba
- 3) žiniasklaidoje ar kitose informavimo priemonėse skelbiamą tokio pat ar panašaus finansinio turto vertę, arba
- 4) aukcionų ar kitų viešųjų pardavimų metu skelbiamą tokio pat ar panašaus finansinio turto vertę, arba
- 5) pardavėjų viešai publikuojamą tokio pat ar panašaus finansinio turto vertę ir pan.

Šis tikrosios vertės taikymo eiliškumas neatitinka JAV ir Lietuvos pelno siekiančių įmonių eiliškumo, bet galima teigti, kad šis neatitikimas kyla iš viešojo sektoriaus veiklos specifikos, įvairių turto naudojimo apribojimų ir kt.

Išvados

Tikroji vertė sietina su neutralumu, objektyvumu, patikimumu. Tikrumas yra siektinas, bet nepasiekiamas tikslas apskaitoje. Pasiekiamas tik idealios, t. y. Veikainčios tobulos konkurencijos sąlygomis, rinkos atveju, ko realybėje nėra.

Tikrosios vertės atsiradimui apskaitoje įtaką padarė tradicinės apskaitos sistemos trūkumai didelės infliacijos sąlygomis, tačiau jau keletą dešimtmečių aktyviai diskutuojama, kokia vertė geriausiai atitinka tikrąją vertę: dabartinė įsigijimo (pakeitimo) vertė ar realizavimo vertė.

Lietuvos teisės aktuose tikrosios vertės sampratos formulavimas yra perimtas iš TAS, o jos nustatymo reglamentavimas — iš JAV.

Lietuvoje, kaip ir TAS, atskirti tikrosios ir grynosios galimo realizavimo vertės būdai, tačiau kartu nustatytas grynosios galimo pardavimo kainos būdas, kuris iš principo reiškia tą patį, tik taikomas kitais atvejais. Pagal prasmę dviejų labai panašiai apibūdintų būdų — grynosios galimo realizavimo vertės ir grynosios galimo pardavimo kainos — vartojimas neturi prasmės. Tokio būdo nėra ir tarptautiniame reglamentavime. Be to, viešojo sektoriaus apskaitoje nustatyti kiek kitaip pavadinti, tačiau reiškiantys tą patį, įvertinimo būdai, o realizavimo vertė pagal prasmę atitinka tikrąją vertę.

12-ajame VAS vartojamas terminas, kuris nelaikomas įvertinimo būdu — „perkainota vertė“, kuris pagal prasmę visiškai atitinka turto tikrąją vertę. Tame pačiame standarte, reglamentuojant investicinį turtą, nustatyti du alternatyvūs jo apskaitos būdai: įsigijimo savikainos ir tikrosios vertės, o visam kitam ilgalaikiam materialiajam turtui palikti apskaitos būdai: įsigijimo savikainos ir perkainotos vertės. Perkainotą vertę reikėtų vadinti jos tikru pavadinimu — tikrąja verte.

Lietuvoje, kaip ir JAV, nustatyta pakankamai aiški tikrosios vertės apskaičiavimo metodika, pirmiausiai renkantis pačius objektyviausius jos nustatymo būdus, o tik jų nesant galima taikyti individualius ekspertų ar metodų būdus, kurie yra labiausiai subjektyvūs. Šia prasme tikrosios vertės taikymo reglamentavimas Lietuvoje nenusileidžia pasaulinėms tendencijoms, tik galėtų būti reglamentuotas teisės aktu, kuris būtų nenuginčijamas. Viešojo sektoriaus apskaitos standartuose šis reglamentavimas teisiniu požiūriu išspręstas geriau, nes tikrosios vertės nustatymo eiliškumas reglamentuotas 17-ajame VSAFAS.

Literatūra

1. BARTH, M. E.; LANDSMAN, W. R. 1995. *Fundamental Issues Related to Using Fair Value Accounting for Financial Reporting* /Accounting Horizons, 9, No. 4, p. 97–107.
2. BUKEVIČIUS, J.; ŽAPTORIUS, J. 2009. *Apskaitos pagrindai*. Vilnius: Technika.
3. EUR-Lex. 2009. *Tarptautiniai apskaitos standartai*. Europos Sąjungos oficialusis leidinys Nr. L320 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:320:0001:0481:LT:PDF>>.
4. *Financial Accounting Standards Board (FASB) 2000. Status Report 211B*, Norwalk, CT, FASB.
5. GLAUTIER, M.W.E.; UNDERDOWN, B. 1994. *Accounting theory and practice*. 5th ed. London: Pitman, 784p.
6. GODFREY, J.M. 2006. *Accounting theory*. / J.M. Godfrey, A. Hodgson, S. Holmes, A. Tarca. 6th ed. John Wiley & Sons, Inc., 682p.

7. IJIRI, Y. 1971 *A Defense for Historical Cost Accounting in Stirling*, R. (ed), Asset Valuation and Income Determination: A consideration of the Alternatives, Kansas: Scholars Book Co., p 1-14.
8. IVANAUSKIENĖ, A. 2006. Būhalterinės apskaitos pagrindai. Vilnius: TEV.
9. KHURANA, I.K.; KIM, M.S. 2003. *Relative Value Relevance of Historical Cost vs Fair Value: Evidence from Bank Holding Companies* // Journal of Accounting and Public Policy, Vol. 22, p. 19-42.
10. LR Įmonių finansinės atskaitomybės įstatymas (2008 m. birželio 26 d. Nr. X-1633 Vilnius). [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=324382>
11. LR Viešojo sektoriaus apskaitos ir finansinės atskaitomybės standartai. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.finmin.lt/web/finmin/apskaitos_reforma>.
12. LR Viešojo sektoriaus atskaitomybės įstatymas (2007 m. birželio 26 d. Nr. X-1212). [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.lrs.lt>>.
13. MACKEVIČIUS, J. 1994. *Apskaita*. Vilnius: Mintis. 560 p.
14. MACKEVIČIUS, J. 2006. Įmonių finansinių ataskaitų informacija: reikšmė, vertinimas, analizė. Informacijos mokslai, 37, p. 53-63.
15. OLBRICH, M.; BRÖSEL, G. 2007. *Some critical comments on the diverse approaches to fair value measurement in IFRS*, 30th Annual Congress of the European Accounting Association (EAA)“, Lissabon (Portugal), [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.eaa-online.org/CONF2007>>
16. RADEBAUGH, L.H.; GRAY, S.J.; BLACK, E.L. 2006. *International Accounting and Multinational Enterprises*. 6th ed. John Wiley & Sons, Inc., 506p.
17. RIAHI – BELKAOU, A. 2004. *Accounting theory*. Thomson, University of Illinois. 3rd ed.
18. RONEN, J. 2008. *To Fair Value or Not to Fair Value: a Broader Perspective* // ABACUS, Vol. 44, No. 2, p. 181 – 208.
19. RUDŽIONIENĖ, K. 2009. *Finansinių ataskaitų elementų įvertinimo būdai viešojo ir privataus sektoriaus apskaitoje* / Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos. – 2009 2 (15), p. 227–236.
20. SCHROEDER, R.G.; CLARK, M.W.; CATHEY, J.M. 2001. *Financial Accounting: Theory and Analysis*. 7th ed. John Wiley & Sons, Inc., 568p.
21. *Verslo apskaitos standartai* (2003 m. gruodžio 18 d. Nr. 1) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.apskaitosinstitutas.lt>>.
22. *Verslo apskaitos standartų rekomendacijos*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.apskaitosinstitutas.lt>>
23. WHITTINGTON, G. 2008. *Fair Value and the Conceptual Framework: an Alternative View* // ABACUS, Vol. 44, No. 2, 139-168.
24. ХЕНДРИКСЕН, Э.С.; ВАН БРЕДА, М.Ф. 2000. *Теория бухгалтерского учета*: Пер. с англ./ Под ред. проф. Я.В. Соколова. Москва: Финансы и статистика, 576с.

CONCEPTION OF FAIR VALUE IN LITHUANIA

Kristina Rudžionienė
Vilnius University

Summary

It is not enough to use double entry in accounting nowadays, to use historical costs registration of all financial operations. In order to present true and fair view of company's assets, liabilities, equity, revenues and expenses, cash flows we need to use more different measurement methods. One of them – fair value method, which became very popular last decades converging IAS with US GAAP in the world. However, concept of fair value accounting is based on the paradigm of the perfect, ideal markets in equilibrium with a structure of perfect competition, but such theoretical ideal does not exist in reality. There are discussing theoretically which value – present value, current entry value or exit value – reflects best fair value.

Conception of fair value in Lithuanian accounting regulation is very similar with IAS. There are separated fair value and net realizable value methods as in IAS, but there is one more method – net selling value method, which means the same as net realizable value, except it is used in other cases. Lithuanian Public Sector Accounting and Financial Reporting Standards regulate fair value very similar as Business Accounting Standards, but also have measurement method called “realizable value”, which means the same like fair value.

Key words: fair value, measurement, historical cost.